

Ірина Криницька, Софія Фуртак
(krynytska@ucu.edu.u)
(furtak@ucu.edu.ua)

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ПІДЛІТКІВ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД СІМЕЙНОГО НАСИЛЛЯ

Стаття присвячена розглядові особливостей соціально-педагогічного консультування підлітків, постраждалих від сімейного насилля. Визначено особливості явища, наслідки насилля над дитиною. Проаналізовано законодавство, яке регулює здійснення процесу консультування, зокрема Закон України «Про соціальні послуги», Державний стандарт надання соціальної послуги. Визначено види, складові та рівні соціально-педагогічного консультування: індивідуальний, сімейний, масовий. Окреслено найефективніші методи консультативної діяльності з підлітками.

Ключові слова: насилля над підлітками в сім'ї, соціально-педагогічне консультування підлітків, види консультування, методи консультування.

Вступ. Сучасне українське суспільство переживає період змін і трансформацій. Соціальні реформи, спрямовані на запобігання негативним явищам, займають неабияку нішу в розвитку України. Однією зі сфер реформування є профілактика насильства, зокрема сімейного. Сім'я – це платформа людських відносин, де інтеракція є базою для формування світогляду і становлення особистості. Значення сім'ї є беззаперечним, водночас можемо підкреслити і дисфункції інституту родини, серед яких – здійснення виховання або покарання за допомогою насильства, що призводить до негативних наслідків для особистості та суспільства загалом. За статистикою Національної поліції у 2018 р. зареєстровано 115473 заяви про вчинені дії, пов'язані з домашнім насильством, серед них – 1418¹ від дітей. Як наслідок латентності явища ці випадки насильства не можуть бути абсолютно об'єктивними чи точними, проте вони забезпечують оцінку стану проблеми, її динаміку на суспільній арені соціальних проблем. Сьогодні в межах діяльності

---

¹ Калум В., Легенька М., Калашник О. *Моніторинг ситуації реагування системи правосуддя на домашнє насильство та насильство щодо жінок 2018 року*. ГО «Ла-Страда Україна» 2018, с. 17.

управління соціальних служб необхідно працювати над систематизацією збору актуальних відомостей про випадки сімейного насильства².

Від насилля у сім'ї страждають усі верстви населення, соціальні й вікові категорії. Водночас однією із вразливих категорій, яка потребує особливої уваги фахівців, є підлітки, постраждалі від цього явища. Домашнє насильство свідчить про деморалізацію і криміналізацію сімейних стосунків, а також визначає дисфункційний характер батьківсько-дитячих взаємин. У програмі протидії насиллю сьогодні активно розвивається робота мобільних бригад для протидії та захисту від насилля, де актуальною є робота фахівця соціальної сфери, який надає комплекс послуг, зокрема представництво інтересів, супровід, консультування, реабілітація, профілактика тощо. Одним із важливих напрямів роботи є консультаційна допомога щодо насилля, співпраця із правоохоронними органами, державними інституціями, громадськими організаціями і т. д.

Метою статті є окреслити зміст і методи діяльності фахівця соціальної сфери під час здійснення консультування підлітків, постраждалих від сімейного насилля.

Аналіз досліджень. Сімейне насилля як явище та його причини дослідили українські й закордонні фахівці. Теоретичні та практичні аспекти його запобігання вивчили Олена Бабенко, Андрій Бова, Олександр Бойко, Алла Йосипів, Наталія Костенко, Григорій Мошак, Ірина Трубавіна, Тетяна Циганчук та ін. Вітчизняні науковці, як-от Ольга Калашник, Олена Кочемировська, Яніна Овсяннікова, Дайнюс Пурас, Тетяна Цюман та інші, вивчали технології соціально-педагогічної роботи із жертвами насилля, психологічні аспекти та методи роботи з дітьми і підлітками, які зазнали, були свідками або вчинили акт насилля. Серед іноземних дослідників, які вивчали причини виникнення насилля в сім'ї, його вплив на жертв, спостерігачів і кривдників, є Сергій Абельцев, Джулія Германн, Рассел Добаш та ін. Науковці (Дан Долдерман, Джудіт Коген, Роберт Крауз, Антоні Маннаріно, Джеф Налін та ін.) мають багато напрацювань у цій сфері, особливо щодо психологічних причин насилля, його механізмів і наслідків.

Виклад основного матеріалу. Сімейне насилля є побутовим явищем, яке характеризується латентністю взаємозв'язків і визначеними його акторами, серед яких усі члени родини, що можуть бути у ролі жертви або ж кривдника. У цій статті ми зосередимо увагу на консультативній роботі соціального фахівця з підлітками, постраждалими від насилля у сім'ї.

² Krynytska I. P. Dopuszczalność przemocy w wychowaniu dzieci w rodzinie jako patologia społeczna oraz poszukiwanie sposobów jej «terapii» // *Współczesna rodzina. Aspekty społeczno-prawne* / наук. ред. B. Szluz, A. Szluz, M. Urbańska. Rzeszów: Wydawnictwo uniwersytetu Rzeszowskiego 2017, с. 152.

Підлітки-жертви є особливою категорією, адже вікові зміни відбуваються на всіх рівнях життєдіяльності: фізичному, психологічному та соціальному. Фізичні й емоційні зміни у пубертатному періоді взаємопов'язані. Емоційний розвиток є поєднувальною складовою між фізичним і психологічним розвитком людини, оскільки емоції впливають як на фізичний, так і на психологічний стан. Згідно з дослідженнями психолога Жан-Жака Піаже, саме в цей період підлітки досягають останньої стадії когнітивного розвитку – стадії формальних операцій³. Саме тут розвивається вміння індивіда мислити абстрактно та гіпотетично, мати реалістичне бачення та вміння прогнозувати майбутнє, а в ідеалі – розвивається вміння ґрунтовно та раціонально підходити до вирішення ситуацій, критично оцінювати отриману інформацію та застосовувати продукти мислення на практиці. Тому саме в цей період необхідно намагатися уникнути травмувальних наслідків насилля.

Хоча більшість дітей є доволі стійкими до травми, проте для переважної більшості травматичні події залишаються сталими. На початку діти можуть бути доволі щасливими, проте здобутий досвід проявляється пізніше. Поведінкові проблеми у дітей можуть мати форму уникнення нагадувань про травму (будь-яка особа, місце, річ або ситуація, що нагадує дитині про первісну травму). Уникнення є ознакою ПТСР, але це також нормально, аби діти не хотіли розповідати про складні теми. Когнітивні проблеми у жертв можуть охоплювати спотворені ідеї щодо того, чому трапилася травматична подія, хто був за неї відповідальний, також часто проявляється самозвинувачення, сором чи нікчемність та / або втрата довіри⁴.

За дослідженнями психолога Ш. Хемді та Американської Психологічної Асоціації, діти, які бачили насилля чи стали його жертвами, можуть переживати депресію, тривожний розлад, жажіття, розлади стосунків, порушення когнітивних функцій, що впливають на навчання, затримку розвитку тощо. Такі наслідки можуть виникнути у підлітків, які були безпосередніми жертвами насилля, а також у підлітків, які були свідками насилля, чули акт насилля чи бачили його наслідки (синці, рани, зламані меблі тощо).

Дослідження професора психології Джеффа Наліна (Центр лікування підлітків) демонструють соціальний аспект наслідків домашнього насилля у житті підлітків. Згідно з дослідженнями, безпосередніми наслідками можуть бути вживання алкоголю, тютюну та наркотичних засобів, розлади харчування, делінквентна поведінка, жорстоке поводження з тваринами, самодеструктивна поведінка й агресія.

---

³ Piaget J. *The Psychology of the Child*. New York 1969.

⁴ Cohen J. A., Mannarino A. P. Trauma-Focused Cognitive Behavioural // *Child and Adolescent Mental Health* 13 (2008/4) 158–159.

За результатами дослідження організації «The Whole Child» у 2018 р., підлітки, постраждали від сімейного насилля, мали згадані наслідки насилля, але, крім них, виявлено високий рейтинг антисоціальної поведінки, ізоляції, проблеми з утворенням соціальних контактів, ризикованої поведінки, відставання та скарги на симптоми фізичних захворювань, які не підтверджувалися медичним обстеженням (у DSM-V визначається як окремий розлад).

Інші дослідження, які провів професор психології Б. Карлсон, показали, що девіантна поведінка підлітків, які стали жертвами насилля, має два види:

- *acting out behaviour* – діти хочуть привернути до себе увагу. Такою поведінкою може бути втеча з дому, зловживання алкоголем, тютюном і наркотиками, протиправні дії, насилля щодо інших, щодо тварин тощо. Ця поведінка пояснюється бажанням підлітка уникнути, втекти чи впоратися зі злістю, депресією або тривогою, які виникли на фоні сімейного насилля;
- *«internalized behaviour»* – внутрішні негативні нахили, зокрема почуття сорому та провини, замкнутість і страх розповсюдження інформації про насилля, дисфункція регулювання емоцій, апатичність та інфантильність, відчуття безсилля і безнадії. Така поведінка пояснюється внутрішніми процесами у психіці підлітка, яка часто залишається непоміченою, та нерідко супроводжує його впродовж усього життя, якщо з постраждалим підлітком⁵ не провели психологічної роботи.

Методи роботи соціального фахівця мають бути спрямовані на подолання цих та інших негативних явищ. Водночас, оскільки насильство стало своєрідною стигмою сучасної сім'ї, дуже важливо змінити соціально-правовий погляд на сім'ю як на ізольоване середовище і її традиційну захищеність від зовнішнього втручання, особливо в тих випадках, коли є загроза життю.

Отже, сьогодні, крім надання психолого-педагогічної, соціальної чи іншої допомоги, найперше необхідно змінювати морально-правове ставлення до дитини, зміст соціально-виховних функцій інституту сім'ї, щоби трансформувати уявлення про застосування насильства у побутовій практиці. Насамперед це можна досягти через формування правової свідомості дітей і дорослих, дотримання основних принципів правової та педагогічної освіти.

Соціальна робота зі скривдженими підлітками відбувається за такими напрямками: соціальна профілактика, соціальний супровід, соціальне інспектування та соціальна реабілітація. У межах цих напрямів використовують різні технології соціальної роботи. У цій статті акцентовано на технології

---

⁵ Wilmschurts L. *Abnormal Child and Adolescent Psychology: A Developmental Perspective*. New York 2017, с. 420.

соціально-педагогічного консультування у роботі з підлітками, постраждалими від сімейного насилля.

Умови, причини, тривалість і процес надання послуги соціально-педагогічного консультування закладені у нормативно-правових актах.

Першим регуляторним документом щодо надання послуги соціально-педагогічного консультування є Закон України «Про соціальні послуги» (2003 р.)⁶. У цьому документі задекларовано загальні положення щодо надання соціальних послуг, забезпечення прав громадян, які перебувають у складних життєвих обставинах (СЖО) і потребують сторонньої допомоги; визначений перелік соціальних послуг, інформація про організацію діяльності щодо надання соціальних послуг, про професійну діяльність у сфері надання соціальних послуг. Другим документом є наказ «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги консультування» (2015 р.), в якому описано загальні положення про надання послуги, загальні підходи щодо організації надання соціальної послуги, визначення індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги, складання індивідуального плану надання соціальної послуги, укладання договору про надання соціальної послуги, місце і строки надання соціальної послуги, принципи надання соціальної послуги, зміст соціальної послуги, використання ресурсів. Згідно з цим наказом, соціальна послуга консультування – це комплекс заходів, які здійснюються протягом строку, необхідного для виходу зі складної життєвої ситуації та адаптації особи, сім'ї до нових умов соціального середовища, спрямованих на усунення / пристосування обмежень життєдіяльності, підтримку соціальної незалежності, збереження та продовження соціальної активності особи, сім'ї⁷.

Нормативні положення надання послуги консультування забезпечує Державний стандарт надання цієї послуги. Держстандарт використовують для організації надання соціальної послуги консультування особам, сім'ям, групам осіб, які перебувають у СЖО, здійснення моніторингу та контролю якості надання цієї послуги й установлення тарифу платної послуги консультування, який може визначати послугу безоплатною, платною або за встановленим диференційованим тарифом.

Наведені документи відповідають Конституції України та забезпечують рівні можливості серед населення для отримання необхідної соціально-педагогічної допомоги, підтримують забезпечення прав громадян України, незалежно від їхнього соціального, вікового, матеріального, гендерного статусу тощо.

⁶ Закон України «Про соціальні послуги», 2003 // *Верховна Рада України. Законодавство України* (zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15).

⁷ Закон України «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги консультування» // *Верховна Рада України. Законодавство України* (zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-15).

Крім того, нормативні документи забезпечують структуру та заходи запобігання і протидії насиллю. Ба більше, вони також гарантують зміст і заходи послуги соціально-педагогічного консультування, яка надається підліткам, постраждалим від сімейного насилля. Саме ці нормативні акти використовують під час практичної діяльності соціального працівника, який надає послугу соціально-педагогічного консультування. У цих документах фахівець знаходить необхідну інформацію для допомоги клієнту й іншим особам, залученим до ситуації. Фахівець соціальної сфери у своїй практиці неодноразово зіштовхнеться з потребою переглянути ці документи, адже у них є необхідна для його діяльності інформація.

У квітні 2019 р. Президент України підписав новий ЗУ «Про соціальні послуги»⁸. У порівнянні із законом 2003 р., де послуги були класифіковані за значенням (соціально-психологічні, соціально-медичні, юридичні, інформаційні тощо), цей закон класифікує соціальні послуги за формою надання допомоги (послуга консультування, працевлаштування тощо). Закон регулює межі кожної конкретної послуги, відповідно, роблячи надання послуг конкретнішим. Згідно з цим законом консультування є базовою послугою. Консультування різних видів буде надано громадам відповідно до потреб у певних видах консультування, які є актуальними для кожної ОТГ (об'єднаної територіальної громади) індивідуально. Такий підхід до створення і надання соціальних послуг надає динамічності й актуальності у системі надання послуг та автономії. Децентралізований підхід до надання послуг створює індивідуальний підхід у вирішенні запитів суспільства і створює умови для персональної допомоги членам громади.

Консультування є одним із видів соціально-педагогічної роботи. У нормативно-правовій базі України не виокремлено поняття соціально-педагогічного консультування. Проте існують поняття соціальної послуги консультування та соціально-педагогічних послуг. Відповідно до ЗУ «Про соціальні послуги» (2019 р.) засади соціальних послуг замінюються їхніми цілями. Соціально-педагогічне консультування як соціальна технологія має власні особливості. Основними цілями послуги консультування у законі виділено профілактику складних життєвих обставин, подолання складних життєвих обставин і мінімізацію негативних наслідків складних життєвих обставин⁹.

Щодо самого визначення соціально-педагогічного консультування, то серед фахівців соціальної сфери можна знайти різноманітні його тлумачення. Визначення поняття проаналізувала педагогиня, доцентка кафедри соціаль-

⁸ Закон України «Про соціальні послуги», 2019 // *Верховна Рада України. Законодавство України* (zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19).

⁹ Там само.

ної педагогіки Київського університету ім. Б. Грінченка Оксана Пожидаєва. Вона вказує, що психолог Семюель Гледдінг розглядає консультування як певну практику, яка вивчає проблеми людини, її можливості, й ця практика покликана ефективно впливати на особистість та її подальший розвиток. Своєю чергою, фахівчиня соціальної сфери Євдокія Холостова визначає соціально-педагогічне консультування як кваліфіковану пораду особам, які перебувають у СЖО, спрямовану на реабілітацію їхніх соціальних функцій для сприяння соціалізації особистості й оптимізацію соціальної комунікації. Педагогиня Алла Капська вбачає соціально-педагогічне консультування по-іншому. Вона визначає його місію у сприянні поліпшенню взаємин клієнта із соціальним середовищем і створенні психологічного комфорту в соціумі¹⁰. Загальноприйнятим для фахівців соціальної сфери є розуміння, що основою соціально-педагогічного консультування є взаємодія і співпраця соціального працівника та клієнта. Крім того, певні складові соціально-педагогічного консультування об'єднують погляд фахівців на це явище. Серед цих складових:

- соціалізація клієнта;
- психологічний фон;
- емоційна складова;
- оточення клієнта;
- ситуація, в якій опинився клієнт;
- причини виникнення проблеми;
- напрямок на покращення;
- цілісний та індивідуальний підходи;
- взаємодія між фахівцем і клієнтом;
- залучення потенціалу клієнта;
- оптимізація можливостей клієнта у пошуку рішень.

Складові консультування дають змогу сформувати якісну програму роботи з клієнтом і зазвичай є гнучкими і невичерпними у своєму переліку.

Соціально-педагогічне консультування може відбуватися на різних рівнях. Закон не передбачає конкретно визначених рівнів соціально-педагогічного консультування. Однак спеціалісти у сфері соціальної педагогіки Марина Глухова, Наталія Нікітіна, Людмила Завацька, Оксана Пожидаєва, Віра Сорочинська та інші пропонують певні класифікації цієї послуги. Систематизувавши ці знання, ми визначили чотири основні рівні, на яких надається послуга соціально-педагогічного консультування¹¹.

¹⁰ Пожидаєва О. Сутність та види консультування в соціально-педагогічній діяльності // *Вісник Запорізького національного університету* (2012) 22–25.

¹¹ Там само.

Перший рівень – індивідуальний. Тут соціальний працівник веде роботу з конкретним клієнтом, беручи до уваги ситуацію, клієнта та його середовище. Ця робота є тривалою та має на меті корекцію поведінки й когніцій об'єкта з метою вирішення проблем, які виникли у клієнта чи які він спричинив. На цьому рівні можна працювати з підлітком, який постраждав від сімейного насилля.

Другим рівнем, на якому може проводитися соціально-педагогічне консультування, є сім'я. Сімейне соціально-педагогічне консультування може використовуватися у вирішенні питання сімейного насилля та його превенції. Робота зі сім'єю, де зафіксовано насилля, проводиться як на сімейному, так і на індивідуальному рівнях, що допомагає соціальному працівникові створити цілісну картину сімейного фону. Консультування підлітків, постраждалих від сімейного насилля, має відбуватися біполярно – окремо і разом із батьками, – адже вивчення конфліктної ситуації чи ситуації тиску має відбуватися із двома сторонами конфлікту. Альтернативно, зазвичай, батьки ніколи не мали належних батьківських навичок для вирішення поведінкових труднощів, тому повинні отримати інтервенції для оптимізації навичок батьківства, оскільки практика батьківства може змінитися впливом травматичних подій на дітей¹². Тут ефективною технологією є медіація, спрямована на посередництво між кривдниками та жертвою, надання навичок релаксації.

Третім рівнем є групове консультування (група складається з осіб, які мають одну проблему та потребують підтримки інших осіб, постраждалих від схожої ситуації), де залучено клієнтів, які мають однаковий запит чи пережили однакову ситуацію. На цьому рівні соціальний працівник проводить роботу з клієнтами, знаходячи їхній потенціал і залучаючи членів групи до допомоги одне одному.

Останнім рівнем у наданні послуги соціально-педагогічного консультування є масовий. Тут роботу проводять із великими кількостями людей, як-от громада, місто, область тощо. Найкраще цей рівень працює на первинному етапі запобігання негативним соціальним явищам, зокрема сімейному насиллю. На цьому рівні соціальний працівник проводить інформаційну й освітню роботу з людьми, щоби надати їм знання у питаннях певної соціальної проблеми. Цей рівень необхідний для створення обізнаного та свідомого суспільства і громад, які можуть запобігти виникненню соціальних проблем. Зазвичай його проводять на рівні місцевих чи центральних органів влади із залученням засобів масової інформації та відомих осіб.

Так само, як немає визначеної класифікації рівнів соціально-педагогічного консультування, немає і видової класифікації цієї послуги. Проаналізувавши

---

¹² Cohen, Mannarino. Trauma-Focused Cognitive Behavioural, с. 158–162.

соціально-педагогічну літературу, систематизувавши та структурувавши відомі класифікації, О. Пожидаєва спробувала визначити класифікацію видів соціально-педагогічного консультування за такими індикаторами¹³:

- тривалістю: короткотермінове (одноразове), довготермінове (відбувається протягом кількох зустрічей), оперативне (ургентне);
- контактом: очне, заочне та дистанційне;
- місцем проведення (кабінетне, вуличне, на території клієнта, інституційне);
- джерелом передачі інформації (вербальне і невербальне);
- віковим фактором: консультування дітей, підлітків, молоді, людей похилого віку;
- змістом проблеми: інтимно-особистісне, соціально-правове, психолого-педагогічне;
- функціями: інформаційне, підтримувальне, посередницьке, організаційне.

Цю класифікацію не можна вважати офіційною та повною, оскільки вона потребує обґрунтованого наукового та доказового дослідження. Проте поки офіційної класифікації не існує, соціальні працівники можуть використовувати цю класифікацію для застосування теоретичних фахових знань.

Соціально-педагогічне консультування слугує як технологія соціально-педагогічної роботи для реабілітації, корекції, соціалізації, мінімізації негативних наслідків для підлітків, які постраждали від сімейного насилля. Кожна технологія складається з інструментарію, у який входять методи діяльності. Соціально-педагогічне консультування має широкий спектр методів. Оскільки проблема насилля породжує негативні наслідки в усіх сферах життя підлітка, то методи, які використовує соціальний фахівець, мають спрямовуватися на цілісне та гармонійне консультування, що вимагає використання та поєднання різних методів роботи для досягнення поставленої мети.

Методи консультування – це способи здійснення вербального спілкування клієнта і консультанта. Власне, методи мають на меті знайти правильний підхід до клієнта й ситуації¹⁴. Проте головною ціллю застосування методів у соціально-педагогічному консультуванні є спонукання клієнта до рефлексії. Ця рефлексія має відбуватися впродовж кожної зустрічі та ставити питання і знаходити відповіді, які виведуть клієнта до пошуків правильних рішень і розв'язання ситуації. Так фахівець соціальної роботи стає упорядником

¹³ Пожидаєва. Сутність та види консультування.

¹⁴ Овсяннікова Я. Форми і методи роботи з дітьми і підлітками, які пережили насилля // *Вісник Національного університету оборони України* 4 (2012) 217–221.

і лише наптовхує клієнта до роздумів і дій, даючи клієнтові змогу самому стати суб'єктом, а не об'єктом у роботі над власним життям. Під час роботи консультант має виокремити максимально широке коло ризиків, які є факторами насилля, і працювати в напрямку запобігання і захисту від них.

У технології соціально-педагогічного консультування використовують такі методи¹⁵:

- регламентування;
- інструктування;
- нормування;
- інформування;
- наслідування;
- приклад;
- заохочення;
- переконання;
- критика;
- цілепокладання;
- перегляд і аналіз відео- й аудіозаписів, творчих робіт, ситуацій;
- написання сценарію вирішення проблеми сім'ї;
- рольова гра;
- експертні оцінки;
- бесіда.

Регламентування – це метод, у якому використовують організаційні положення, необхідні для успіху консультування (час на роботу, міркування і зустріч). Цей метод застосовують для створення дисципліни під час проведення соціально-педагогічної роботи. Він спонукає клієнта дотримуватися регламенту (правил, меж, договору) та допомагає йому в організації часу. Робота з такою віковою групою, як підлітки, вимагає чітко визначених правил під час процесу консультування, особливо, коли робота проводиться з підлітками, що вийшли з неблагополучних сімей, у яких зафіксовано сімейне насилля, адже ці підлітки є емоційно та поведінково нестабільні. Крім того, це допоможе таким клієнтам навчитися дотримуватися соціальних норм і правил, які перед індивідом ставить суспільство.

Інструктування – роз'яснення умов, обставин, перспектив роботи, наслідків проблеми, можливих труднощів, попередження можливих помилок. Цей

---

¹⁵ Перелік методів роботи і їхню інтерпретацію укладено на основі таких джерел: Воленчук Т. *Консультація у роботі соціального педагога*. Новоград-Волинський 2011 (www.twirpx.com/file/1862895); Кузнецова Л. *Основные технологии социальной работы*: уч. пособие. Владивосток 2002; Пожидаева. *Сутність та види консультування*; Шахрай В. *Технології соціальної роботи*: навч. посібн. Київ 2006; Ackerman N. W. *The Psychodynamics of Family Life*. New York 1994.

метод необхідний у роботі з підлітками, постраждалими від насилля, адже вони потребують роз'яснення поставлених перед ними умов і правил. За допомогою цього методу клієнт-підліток готується до майбутніх подій, труднощів, помилок, викликів тощо. Крім того, підліток має змогу усвідомити необхідність правил, які панують під час сеансу та інтеракції з іншими людьми.

Нормування – це встановлення норм і нормативів, які є дороговказами та налаштовують роботу з клієнтом. Ними є цілі, діяльність щодо їхнього досягнення, угода, правила поведінки на консультаціях тощо. Цей метод використовують для створення директив у роботі з підлітком, постраждалим від сімейного насилля. Такий підхід слугує для роз'яснення умов і нормативів під час сеансів консультування, а також навчає підлітка дотримуватися поставлених правил, що необхідно у процесі соціалізації, де індивід змушений вивчати і виконувати соціальні норми.

Інформування – це передача інформації клієнту безоцінно щодо неї та клієнта, без урахування особливостей клієнта, але з урахуванням особливостей його проблеми. Інформування передбачає надання цілісної інформації, необхідної клієнтові, що посприяє йому в пошуку правильних рішень і дій, допоможе зрозуміти причини, перебіг і наслідки ситуації, власні права й обов'язки тощо. Підлітки, постраждалі від сімейного насилля, часто не розуміють причин чи наслідків ситуації, яка виникла, або неправильно їх інтерпретують, звинувачуючи себе чи не маючи достатньої інформації (приймаючи насилля за норму, адже їх так виховували, чи припускаючи, що ніхто їм не допоможе). Відповідно, інформування допомагає підліткам отримати більше інформації, що пришвидшить знаходження шляхів для вирішення проблеми.

Наслідування – це відображення клієнта консультантом, яке має на меті показати клієнтові його збоку та дати можливість проаналізувати власні дії та слова. Підлітки – це вікова категорія дітей. Відповідно, наслідування як метод візуалізації слугує ефективним методом донесення інформації та спонуканням до рефлексії.

Приклад – це метод, який є презентацією клієнтові поведінки, дій чи слів іншої людини, які він може використати у власній ситуації. Ця презентація може бути проведена як вербально, так і наочно з детальним описом ситуації та дій, вжитих у відповідь на неї. Цей метод ефективно спрацьовує з віковими категоріями, що сприймають світ найкраще завдяки візуалізації, досі розвиваються та перебувають у періоді активної соціалізації. Підлітки підпадають під цю категорію, тому цей метод є найкращою візуалізацією та ілюстрацією тієї поведінки чи когніцій, які консультант намагається донести до клієнта.

Заохочення – це схвалення дій і слів клієнта, щоби закріпити їх. Заохочення є методом, який підкреслює позитивні та правильні рішення клієнта

і спонукає до їхнього повторення. Для соціально-педагогічного консультування підлітків, постраждалих від насилля, цей метод ефективний, адже слугує мотивацією для них і викликає позитивні відгуки та бажання повторити поведінку, схвалену соціальним працівником.

Критика – метод, який має на меті корекцію негативної поведінки. Його особливостями є те, що фахівець підкреслює, виділяє та не схвалює негативні риси, дії, слова клієнта порівняно з опорою на позитивне в людині, підказкою шляхів розв'язання проблеми. Головним критерієм цього методу є конструктивізм. Конструктивна критика є методом мотивації, що спонукає підлітка покращити поведінку для отримання схвалення. Оскільки схвалення є важливим елементом у житті підлітків, то вони схильні дослухатися до конструктивної критики від авторитетних осіб. Так, для використання цього методу консультант має заслужити довіру й авторитет у клієнта.

Цілепокладання – метод, який використовують для визначення цілі клієнта щодо вирішення ситуації, яка виникла. Разом із соціальним працівником клієнт знаходить головну й похідні цілі та кроки, що ведуть його до неї. Так і клієнт, і фахівець можуть знайти напрямок руху та створити правильні директиви у спільній роботі над ситуацією. Створивши ціль разом із підлітком, консультант показує йому довготермінову перспективу з позитивними результатами, що активізує роботу підлітка над собою та ситуацією.

Перегляд і аналіз відео- й аудіозаписів, творчих робіт, ситуацій клієнта – метод, який передбачає презентацію клієнтові його дій і слів, їхній аналіз і відгук до них. Цей метод слугує для виявлення клієнтом за допомогою фахівця головних і другорядних об'єктів, причинно-наслідкових зв'язків, причин і наслідків ситуації, що склалася. Таке споглядання клієнтом його дій і слів допомагає йому побачити правильні та неправильні кроки, рефлексувати над ними. Так підліток може сам побачити моменти, котрі потребують рефлексії, обговорення, корекції тощо.

Написання сценарію розв'язання проблем – метод, у якому клієнт пише можливі сценарії вирішення наявної проблеми. Такий метод спонукає клієнта до чергового обдумування всіх аспектів проблеми та «креативізує» клієнта до знаходження нових шляхів і рішень. Цей спосіб матеріалізації вирішення проблеми допомагає підлітку створити план дій, побачити позитивні та негативні результати і накреслити певний план для вирішення ситуації. Альтернативні сценарії допомагають клієнтові-підлітку віднайти оптимальний розвиток подій і власну роль у ньому.

Рольова гра – метод, який містить модель реальної ситуації у формі, яка передбачає її розв'язання, розподіл ролей учасників, план роботи з моделлю. Він допомагає клієнтові нагадати деталі ситуації та власні відчуття, зрозуміти загальний стан і рухатися до цілісного вирішення проблеми. Оскільки

підлітки є дитячою віковою категорією, метод гри може бути найдоступнішим і зрозумілим для них під час консультування. Цей метод можна застосовувати також і до батьків.

Якісна (експертна) оцінка – метод, за яким експерт у певному питанні дає якісні та кількісні оцінки запропонованих варіантів рішень. Застосовується для вибору оптимальних подальших дій. Цей метод допомагає підліткови побачити і проаналізувати думку експерта, який є авторитетом та знавцем подібних ситуацій.

Бесіда – це метод одержання відомостей на основі вербальної комунікації, психотерапевтичний засіб встановлення контакту. Крім того, бесіда – це діагностичний метод, який дає змогу отримати інформацію про внутрішні процеси, суб'єктивні переживання й особливості поведінки людини, які не можуть бути виявлені об'єктивними методами.

Соціальна педагогиня Тетяна Воленчук виділила такі функції бесіди: обмін інформацією, формування перспективних заходів і процесів; контроль і координація вже розпочатих дій; спілкування людей під час виконання виробничих завдань; підтримка ділових контактів на рівні виробничих підрозділів, регіонів, держав; пошук, висунення і оперативна розробка робочих ідей, стимулювання людської думки; розв'язання етичних проблем, які виникли в якійсь ситуації тощо¹⁶. Метод бесіди є оптимальним і допомагає підліткам відкрити себе та власні переживання фахівцю. Підлітки часто хочуть поділитися своїми переживаннями чи досвідом, що робить бесіду ефективним методом у роботі з цією віковою категорією.

Фахівець має використовувати різні методи роботи (названі й інші) у поєднанні. Жоден метод не буде ефективним, якщо його не використовувати у комплексі. Для досягнення цілі соціально-педагогічного консультування фахівець повинен мати навички правильного застосування об'єднаних методів, що створить цілісний сеанс консультування. Методи можуть і мають змінюватися впродовж усього періоду роботи соціального працівника з клієнтом для благополучного виходу зі складної життєвої ситуації й мінімізації наслідків. Їх необхідно використовувати лише для покращення стану та ситуації клієнта, а не для погіршення.

Важливим критерієм у підборі методів соціально-педагогічного консультування осіб, постраждалих від сімейного насилля, є індивідуальність підходу до клієнта. Відповідно, методи у роботі з клієнтом мають підбиратися вже після знайомства, пізнання клієнта й діагностики його ситуації.

Окрім того, варто пам'ятати, що атмосфера та стосунки клієнта зі спеціалістом відіграють чи не найбільшу роль у соціально-педагогічному консуль-

¹⁶ Воленчук Т. *Консультація у роботі соціального педагога*.

туванні підлітків, постраждалих від насилля. Іншим важливим критерієм результативності соціально-педагогічного консультування є методи роботи, здійснені за посередництвом мультидисциплінарної команди, котра може охоплювати психолога, юриста, медичного працівника тощо¹⁷. У питаннях сімейного насилля соціальний працівник часто потребує допомоги з вирішенням адвокатських чи формальних проблем, які потребують залучення юриста, або ж питань фізичного здоров'я постраждалого, що вимагає втручання медичних працівників. Тому ця робота вимагає кооперації працівників різних соціальних сфер, які спільно можуть забезпечити успіх у виході підлітка, постраждалого від сімейного насилля, зі складних життєвих обставин. На жаль, законодавство України не передбачає роботи мультидисциплінарної команди у послугі консультування, на відміну від профілактики, адаптації чи представництва інтересів.

Висновки. Отже, консультування – це технологія роботи, яку ефективно використовують у співпраці з підлітками. Ця технологія закріплена нормативною базою українського законодавства, що направляє фахівця у визначення суті, змісту, принципів і методів роботи з клієнтом. Можливість консультування на різних рівнях допомагає урізноманітнити роботу і вплинути на життя клієнта, базуючись на цілісності й індивідуальності у співпраці. Однак нормативна база не пропонує чітких директив у питаннях соціально-педагогічного консультування, надаючи інформацію лише про послугу консультування та соціальні послуги, що позбавляє соціального працівника конкретних меж і напрямків у роботі за цією технологією.

Технологія соціально-педагогічного консультування є необхідним і актуальним видом діяльності соціального фахівця з підлітками, постраждалими від сімейного насилля. Ця технологія потребує доопрацювання для здійснення якісної та ефективної роботи. Головною метою у удосконаленні технології соціально-педагогічного консультування є розробка термінології, суті, принципів і завдань цього процесу, на що мають бути спрямовані подальші наукові пошуки. Ціллю соціально-педагогічного консультування підлітків, постраждалих від сімейного насилля, є мінімізація негативних наслідків для жертв і вихід клієнтів зі СЖО. Саме тому фахівець соціальної сфери на основі попередньої діагностики має обрати відповідні методи, що допоможуть у налагодженні контакту, співпраці й спонукатимуть до позитивного результату.

---

¹⁷ Термін «Мультидисциплінарна команда» у Законодавстві України // Верховна Рада України. Законодавство України (zakon.rada.gov.ua/laws/term/34409).

Iryna Krynytska, Sofia Furtak

**SOCIAL-PEDAGOGICAL COUNSELING
FOR TEENS VICTIMS OF FAMILY VIOLENCE**

The article is devoted to the process of social-pedagogical counseling of adolescents. The features of the phenomenon and the dominant consequences of violence against the child, are determined. The law regulating the process of counseling, the Law on Social Services, the State Standard for the Provision of Social Services, are analyzed. The types, components and levels of social-pedagogical counseling are defined, among them: individual, family, mass. The method of advisory activity with teenagers is outlined.

Keywords: violence in the family in the family, social-pedagogical counseling, types of counseling, counseling method.